

használatában, illetve Zrinyit bátoríthatta szövélyasztásában. Ahogy — részünkről — azt sem tartanánk ebben az összefüggésben egészen elhanyagolható feltevésnek, amit szellemesen Négyesy László, Gr. Zrinyi Miklós Költői Művei, a Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtára, I. 1914, 387 k. l. vetett fel, hogy ti. Zrinyi, a maga „anagrammatizáló” korában a címbeli „Syrena” szón főleg azért írt kapott, mert könnyen emlékeztetett családi nevére (Zerin, idegenyelvű átírásokban *Serin* formában is), vagyis mert idő- és alkalomszerű játéknak érthették.

Erősítésül még legfeljebb — a közönséges szirén-elképzelés elterjedtsége miatt — pár szóval arra utalnánk, hogy férfiköltőnek (mint Suetoniusnál) nőnemű mitológiai alakként, illetve ilyenek attribútumaival való felhívását, vagy (mint az Anthológiában) hímnemű szirénnel való azonosítását az antikvitás annál könnyebben kockáztathatta, mint hogy főleg a teratologikus szirének (és itt ilyenekről van szó), a *Σειρήν* név eredendő genusbeli bizonytalansága miatt, eleve sem bírhattak túlságosan fix nemmel. (I. Buschor, Die Museen des Jenseits 1944, 21. l.). Az Odysseia szirénjei még kifejezetten hajadónok, míg az archaikus korban elég gyakoriak a szakállas madárszirén ábrázolások, amilyen pl. a közismert Louvre-beli; de a samosi Héraszentély egy fogadalmi felirata is (vö. Buschor, Athenische Mitteilungen 53/1930, 47. l.), amelyre Szilágyi János György hívta fel figyelmemet, a közönséges szirén-elképzeléstől eltérően, hímneműként használja a szirén szót.

Más kérdés a Zrinyi 1651-i első, bécsi kiadása címkéjének létrejötté (I. Klaniczay i. h. 240/l. l.), amelyet illetőleg nem érezzük magunkat hivatottaknak állást foglalni. Bajos volna ma már — úgy hisszük — megállapítani, hogy ez az ábrázolás mennyire Zrinyi személyes ingerenciájának, vagy egy már kész emblémamintának, vagy a rajzoló önkényes fantáziájának eredménye: nélkülözünk minden közelebbi fogózat. Viszont a mi szempontunkból ez az egész kérdés mellékes is. A „tengeri” Syrena, vagyis ez esetben az új, adriai, azaz hazai vizekre hajókéző költő, mindenesetre stílszerű környezetbe van beállítva: hajóját két, megjelenési formájával (halfark, fésű, tükör, stb.) a modern korbéli, európai vizilánytündér, sellő, vagy hasonló szinkretikus képzetkörbe tartozó, Nereida-féle kíséri, és így teszi teljessé egy, az ókori hagyományokra még mindig emlékeztető tengeri ensemble összképét.

TERBE LAJOS

A GULYÁSNÓTA TÖRTÉNETE*

I.

Az 1840-es évek közepén a Kisfaludy Társaság készülő népköltési gyűjteménye számára sok változatban beküldtek a gyűjtők egy terjedelmes nótát ilyen kezdettel: *Nem bánom, hogy parasztnak születtem*. A beküldött változatok között a legterjedelmesebb 1844-ben Békés megyéből került elő nyomtatott nótásfüzet alakjában. Ezen nótásfüzet szövegének egyes strófái külön dalként is előfordulnak és megtalálhatók már az Akadémia részére az 1830-as évek elején beküldött kéziratos dalfüzetekben is. A terjedelmes nótát, amely elejétől végig a gulyáséletéről szól, különböző részletekben és változatokban még ma is országszerte ismeri és dalolja a magyar pásztornép, amint arról népköltési gyűjteményeink tanúskodnak. A nóta szövege könnyen énekelhető, dalszerű formában egy gulyásember ajkára van adva és hol elbeszélő, hol leíró, hol pedig tiszta lírai műfajban részletes képet ad a régimódi magyar pásztoreMBER életmódjáról és érzelmi világáról. Ez az a híres *Gulyásnóta*, amelyről oly sok esett néprajzzal foglalkozó tudósaink között.

A magyar néprajzi irodalomba a *Gulyásnótát* elsőnek Madarassy László vezette be. Madarassy a nótát Mátyási József műve gyanánt említi, de utal arra, hogy Mátyási szerzősége nincsen bizonyítva.¹ Nem sokkal Madarassy után Sebestyén Gyula,² majd pedig Herman Ottó³ emlékezik meg a nótáról. Mindketten egész határozottan tagadják a Madarassy által szóba hozott Mátyási szerzőségét. Velük szemben Mészöly Gedeon,⁴ aki igen bőven foglalkozott a kérdéssel, egész határozottan Mátyási Józsefnek mondja a dal szerzőjének.

* A tanulmány szorosan kapcsolódik a szerző Mátyási József c. dolgozatához (Itk. 1955).

¹ Madarassy László, *Nomad pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon*. Bp. 1912, 12. és 27. l.

² Sebestyén Gyula, *Petőfi népdalgyűjtése*. Ethnographia. 1914. 197. l.

³ A magyar pásztorok nyelvkinése. 23. l. — Az ő állásfoglalását ismétli Ecsedi István (*Hortobágyi pásztor- és betyárnóták*. Debrecen 1927, 73. l.).

⁴ Mátyási József és „Kalászkaparék”-ja, *Népünk és nyelvünk*. 1931. 91–98. l.

Ki írta a *Gulyásnótát*? Van-e jogunk a *Gulyásnótát* Mátyási József műve gyanánf elkönnyelni? Lehetséges-e az, hogy egy régi író, akinek jóformán nevét sem ösmerjük, sok értéktelen műve mellett egy ilyen népies remekművet írjon? Lehetséges-e az, hogy egy jó írónak a neve ismeretlen maradjon? Ha a mai irodalomtörténeti közvélemény nem tud arról, hogy Mátyásinak kiváló művei vannak, az még egyáltalán nem jelenti azt, hogy Mátyásinak ne lehetnének kiváló művei. A legnagyobb és legfinomabb izlésű kortárs, Csokonai Vitéz Mihály, kiváló írónak, mesterének vallotta Mátyásit és saját vallomása szerint örült, hogy egy alkalommal Kecskeméten találkozhatott, együtt ebédeltetett és tarokkozhatott Mátyásival. Mátyási nagyobb verses művei közül legkiválóbb a közel 200 oldalas 1791-i *Erdélyi Utazás*, amely Mátyási József *Verseinek Folytatásában*⁵ jelent meg. Sok olyan kiváló humoros, epikai, lírai részletet találni benne, ami *Toldit*, a *János Vitézt* vagy a *Tündérrálmot* juttatja az olvasó eszébe. Egy másik elolvasásra érdemes nagyobb műve a szegény magyar földművelő néppel való mélyeségs együttérzéssel megírt *Kisítélet napja*, amely az 1794-i kecskeméti tűzvészét énekli meg, és tárgya miatt szükségképp foglalkozik a kecskeméti köznép életének, gazdasági és társadalmi helyzetének ábrázolásával is. Aki végigolvassa Mátyásinak ezt a két hosszabb művét, vagy legalább az előbbinek azt a részét, amely a *Versek Folytatásának* 144–151. lapjain található, vagy legalább a költő néhány rövidebb versét olvassa el, könnyen meggyőződhetik a felől, hogy Mátyási írt olyan remekműveket, amelyek bátran odaállíthatók a *Gulyásnóta* mellé. De Mátyásinak jóformán minden verse odaállítható. Csaknem mindegyikben van valami oktató célzat, csaknem mindegyik a sztoikus filozófia, a „természetes józanbölcsí” életmód és az egyszerű örömről dicséretét zengi és mindegyik a magyar népet tökéletes ismeretéről tanúskodik. Mátyási művészen annyi néprajzi vonatkozású adatot lehet találni, hogy nem volna nehéz tisztán csak ezek alapján magyar néprajzot írni. Bizonyos az is, hogy a *Gulyásdalt*, amelynek címe az általunk ismert legrégebb kézirat szerint *Sorsával elégedő gulyásnak pásztori dallja*, csak olyan költő írhatta meg, aki sajátmaga is „sorsával elégedő” ember volt, aki sajátmaga is jól ismerte a „pásztori dal”-nak és az e korban divatos „sorsával elégedő” sztoikus bölcséletnek irodalmát. Mindez pontosan talál Mátyási József személyére, és az 1820-as években, a *Gulyásnóta* keletkezésének idején, úgy látszik, ő az egyetlen költő, akinek személyére mindez pontosan talál.

A *Gulyásnótát* csak olyan költő írhatta, aki megfordult a Solt melletti Rébér pusztán. A *Gulyásnóta* pásztor a nóta szerint a „rébéri pusztában” él „Erdős János úr szolgálatjában.” Ez a körülmény is Mátyási szerzősége mellett szól. Mátyásiról tudjuk azt, hogy izzáki és kecskeméti tartózkodása idején sokat megfordult a Kiskunság és Solt vidék egyes községeiben, ott élő rokonainak és barátainak látogatására; egyes látogatásait versben is megörökítette. A *Gulyásnótához* csatolt jegyzetben, amely már a legrégebb *Gulyásdal*-kéziratokban is megvan, az áll, hogy Rébér a „Teleki grófok pusztája Solt és Földvár között”. Valamikor Mátyási József maga is a Telekiek szolgálatában állott, így tehát nincs semmi csodálkozónivaló azon, hogy a Telekiek pusztájának bérlőjét, Erdős Jánost névszerint említi. Mátyási egyébként 1803-ban verses levelet is írt ehhez az Erdős Jánoshoz.⁶

De vajon beleillik-e a *Gulyásnóta* Mátyási életművébe? Írt-e Mátyási a *Gulyásnótához* hasonló hangnemű, tárgyú és eszmei tartalmú verseket? Meg lehet állapítani, hogy igen. Itt van pl. A *nagy uraság nagy szolgaság*⁷ c. vers, amelyet Mátyási még fiatal korában írt. Ez a vers a *Gulyásnóta* eszmei ősnének látszik. A *Gulyásnóta* lényegében nem más, mint népdali módra való és a nép ajkára alkalmazott átköltése a korábban írt bölcselő vers tárgyi és eszmei tartalmának. Ez is az egyszerű élet élő pásztor életmódját dicséri a nagy urak esztelen életmódjával szemben és szintén a pásztornép oktatása végett íródott. A különbség csak az, hogy ebben a versben még nincs elrejtve az oktató célzat és a költő a maga nevében szólva, a pásztor második személyben szólítva mondja el, hogy a pásztornépnek mit kell tennie, — míg a *Gulyásdaltban* maga a gulyás beszél és első személyben szólva sorolja el, mit csinál, mit gondol és mit tart magáról. A fiatalkori versben a gulya helyett még a „Pán nyájá”-ról van szó, de a pásztor az már igazi magyar pásztor, gulyás, aki szűrben jár és „fa-nyárson süttött szalonnát” eszik, miközben „Pán nyáját dudálgatva” hajtja. Érdemes együtt olvasni a két verset: nagyon sok párhuzamos részre és hasonló kifejezőmódra bukkanhatunk.

De ha Mátyási írta a *Gulyásdalt*, miért nem adta ki? Lehetséges-e az, hogy egy remekművet írója kiadatlanul hagyjon? Könnyen lehetséges ez, ha a szerzőnek nincs annyi kritikai érzéke, hogy jobb műveit meg tudja különböztetni a gyöngébbektől. Mátyásiról valóban

⁵ Vác 1798, 83–260. I. Teljes címe: *Pestre egy jó barátomhoz írogatott levelem a bécsi és erdélyországi utazásaimról. Erdélyből 1791-ben.* (Az utazás valójában 2 évre terjedt, Mátyási 1792-ben történt eseményekről s beszámoló az utazásról írt terjedelmes versében).

⁶ *Mátyási József Nyomatatlan versei.* No. VI.

⁷ Megjelent Mátyási első verskötetében: *Semminél több valami.* Vác 1794, 178. I.

megállapítható, hogy nem tudott különbséget tenni silányabb és értékesebb munkái között. Kiadott versköteteiben legtöbbször még egyazon versen belül is, a legremekebb részletek váltakoznak a legprózaibb részekkel. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy Mátyási 1821-től kezdve egyetlen verset sem adott ki, így hát nem kell csodálkoznunk azon, hogy az ezen időpontnál későbben készült *Gulyásnótát* sem adta ki.

Ha a *Gulyásnóta* nincs meg Mátyási kiadott műveiben, megvan-e kiadatlan művei között? Madarassy László, — amint azt tőle magától hallottam — kereste Kecskeméten, de de nem találta. Madarassy azonban nem tudott arról, hogy Pestre, az Akadémia kéziratárába is kerültek Mátyási-kéziratok, mint pl. a *Kalászkaparék* c. kötet. Ebben a kéziratros verskötetben könnyen rábukkan az ember egy *Sorsával elégedő gulyásnak pásztori dallja* c. versre. Meg lehet állapítani, hogy ennek a szövege csak nagyjából egyezik az 1844-ben Erdélyinek beküldött *Gulyásnóta*-nyomatványával, de csaknem betűről-betűre egyezik a *Kecskeméti Lapok* által 1880-ban Mátyási neve alatt közölt Gulyásnótával. Mármost csak az a kérdés, hogy ezt a bizonyos *Kalászkaparékot* tényleg Mátyási József írta-e, vagy valaki más. A kéziratros kötet címlapján Mátyási neve áll. A kötet első része azonban, kivéve a címlapot, ennek hátlapját, a XXXI-XX számú (legutolsó) darabot és a jegyzéseket, nem az ő kézirása. A kötet második része, *A felyebbi gyűjteménynek folytatása* (XXXII.-LXXXI. sz. darabok) azonban végig a költő saját kezeirása. A *Gulyásdal* ebben a második részben található a XLIV. sz. alatt. Hogyan került a *Kalászkaparék* mai helyére? 1841-ben és 1842-ben Fáy Andrásnak írt levelei⁸ tanúsága szerint Mátyási Fáy Andrásnak küldte el ezt a verskötetet a *Frankfurti Utazásról* szóló kötettel együtt, megőrzésre, esetleg kiadásra, mert „csak sajnálnám őket valamely könyvtári sírba temetni” vizont „részemről a sajtót örökre nyugalmazom.”⁹ A kéziratkötetek bizonyára Fáy András kezén keresztül kerültek az Akadémia kéziratárába.

Hogy Mátyási sajátkezűleg beírta a *Gulyásnótát* versesfüzetébe, az még nem jelenti szükségképp azt is, hogy ő a *nóta szerzője*. Hátha ő másnak versét másolta be saját versei közé? Ezzel az ellenvetéssel szemben áll az a tény, hogy Mátyási rengeteg kézirata között egy sincs olyan, amit más költő neve alatt ismernénk, pedig eléggé ismerjük e kor költőinek kiadott és kiadatlan műveit. Minden gyanút eloszlat Mátyási tulajdon vallomása. A kecskeméti költő Fáy Andrásához 1841. december 18-án írt levelében a következőket írja elküldött művei felől: „Nem mind saját kezemírása; de mind tulajdon gondolatom; még olyak is, amelyeket mások készítettetek számokra velem.” E nyilatkozat azt jelenti, hogy Mátyási magáénak vallja a *Kalászkaparék* minden egyes darabját, tehát a *Gulyásdalt* is

1880-ban a *Kecskeméti Lapok*¹⁰ már Mátyási József neve alatt és szövegűen közli a *Gulyásnótát*, ilyen címmel: „Sorsával megelegető gulyásnak dalja.” A lap a vershez a következő jegyzetet csatolja: „E költeményt, melyet elhunyt költőnk egy réberi barátjánál időzése emlékére írt, érdemesnek tartottuk közölni egy 1826-ból maradt kézirat után.” Ez a kiadás csaknem pontosan megegyezik Mátyási eredeti kéziratával. A címet leszámítva, számbavehető eltérés nincs is a kettő között.

Mészöly Gedeon is kiadta a *Gulyásnótát* Mátyásinak *Kalászkaparék*béli kéziratából a *Népünk és Nyelvünk* 1931-i évfolyamában¹¹ csaknem teljes helyesírási hűséggel.

Mikor írta Mátyási a *Gulyásnótát*? Erre a kérdésre nehéz megfelelni. Mindenekelőtt azokat az adatokat sorakoztatjuk fel, amelyek elsősorban jönnek számba a kérdés mérlegelésénél.

A *Kalászkaparék*nak Mátyási által sajátkezűleg írt második részében XLIV. sz. alatt olvasható a *Gulyásdal*. Ugyanitt, nem sokkal előbb XLII. sz. alatt van a *Köznépi Dal* c. vers, amely szintén népdallá vált. Ez az a híres „Legyen úgy mint régen volt” *nóta*. Évszámmal egyik sincs ellátva. A két vers szomszédsága arra enged következtetni, hogy a két híres dal egy időben készült. Mikor? Nem tudjuk. 1823-nál mindenesetre később, mert az előttrők helyetfoglaló XL. sz. versnél ott szerepel az 1823-as évszám. Az XLV. számú darab, mely nem sokkal a két híres vers után áll, a következő címet viseli: *A kecskeméti közönséges bormérés reformációjára, 1823-ban.* — Ez az 1823-as évszám a *Gulyásdal* keletkezésének időpontjára nézve nem lehet perdöntő. A sorban következő többi vers sem nyújt komoly támpontot a készülés időpontjára nézve, de a LV. sz. vers már magán hordja az 1827-es évszámot. A kéziratból tehát mindössze csak annyit lehet megállapítani, hogy a híres dal 1823 és 1827 között íródott. A kézirat vallomása e szerint nem hatalmaz fel bennünket arra, hogy elfogadjuk a Mészöly által közölt 1823-as évszámot, de arra sem, hogy elvessük a *Kecskeméti Lapok* által forgalombahozott 1826-os évszámot. A közlésre felhasznált kecskeméti kézirat bizonyára csak másolat volt és rajta az 1826-os évszám talán nem is a dal keltének, hanem csak a másolat

⁸ Az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában.

⁹ Levele Fáy Andrásához 1841. október 20.

¹⁰ 1880. 31. sz.

¹¹ Mészöly Gedeon, *Mátyási József és „Kalászkaparék”-ja.* — *Népünk és Nyelvünk.* 1931. 91—98. lapokon.

keltének évszámát jelzi. Akárhogyan áll is a dolog, annyi bizonyos, hogy a *Gulyásnóta*, amelyet a *Kecskeméti Lapok* egy 1826-ból maradt kézirat után" közöl, nem készülhetett 1826-nál későbbi időpontban, tehát kétségtelenül 1823 és 1826 között íródott.

Nagyon jellemző, hogy Mátyási leghíresebb versében a *Gulyásdalban* éppen egy földesúrnál szolgáló pásztorembert ír le — és mekkora közvetlenséggel, mekkora együttérzéssel.

A kétezeréves európai irodalomban gyökerező pásztoralmúfajnak Mátyási előtt már hosszú múltja van. A pásztor-költeleményben a főuri feudális szemléletnek megfelelően, a természet ölen élő pásztor boldognak kellett rajzolni. E követelménynek igyekezett eleget tenni Mátyási József is, csakhogy nála az előírt formákat szétértve a realiztikus szemmel meglátott valóságos hűsvér alföldi magyar pásztor jelenik meg, akinek arcáról a szerző által csak felületesen rákent előírásos rokokó zománc, egymásnak ellentmondó helyeket hagyva maga után, sok helyen lepatogott.

A józan, saját szava szerint bort nem ivó gulyás elszólja magát: csárdába jár és innen-onnan kulacs borokat kapogat, és borívó híre van az irigyek közt. A magát király-méltóságban érző gulyás, aki 5 bojtárnak fejedelme, elmondja, hogy „Ha szegény is, de magam vagyok, Szolgálatba szegődésért állok.” és ami a kosztját illeti, a kommiációképpen a gazdától kapott kenyérré, szalonnára van utalva, éléskamrája a hátán levő tarisznya és csak egyfélélt eszik, a földön alszik, a földön ülve étkezik. És annak ellenére, hogy jól ellátottnak, elégedettnak mondja magát, azt kell hallania, hogy lopással vádolják és kénytelen felelni: „nem sült rám soha csak egy borjú”.¹² Az illedelmes pásztor, aki reggel fohászkozással kezdi napját, vesztül átkozódik és az irigyek kurvannyokat emlegeti.

Kedveséről, akit az imént még a pásztor-idill műfaji követelményei szerint szinte földöntúli módon lebegőnek, légiesnek ábrázolt és úgy mutatott be, mint finomlelkű leányt, aki a kútról vizet visz neki és mielőtt átnyújtaná, „Csókos ajkát korsóhoz érteti”, kislül, hogy lánya annak a korcsmárosnénak, akinél szállást szokott kapni és igazi hűsvér „szerető”, akinek pesti gavallérok tallért kínálgatnak.

Látnivaló, hogy Mátyási rokokó-műdalt akart írni (a választott cím is mutatja ezt) de ebbe a keretbe ő egy realiztikus meglátott alföldi magyar gulyás élő alakját rajzolta bele: egy olyan alakot, akinek élesen megrajzolt osztályhelyzete van, aki fölülény önérettel, határozott osztályöntudattal, mint tőle különbözre, de önála semmiesetre sem nagyobbra tekint a gazdára, a jobbágyra, a városi polgárra, a décbundában járó tekintetes úrra és a plébános úrra. Tőlük élesen elhatárolja magát. Egyikkel se cserélné, tisztán látja a maga osztályhelyzetét és bizonyos fölénytel, ha nem is megvetéssel tekint rájuk. A költő nem genre-t ír, nem választja el magától ezt a népi alakot, nem kívülről, hanem belülről nézi, együttérző vele, és ez az együttérzés a költő társadalmi állásfoglalásának kifejeződése. A realiztikus látás valósággal szétfeszíti a rokokó-műfaj kereteit és az eredmény az lesz, hogy minden egyes részletében remek, de a maga egészében kissé torz mű születik.

Mátyási a költeményt nem a művelt osztálynak írta, hanem a köznépeknek, — a daloló gulyás ajkára adott költeményt nyomtatásban ki sem adta. Korábbi művei kiadásával kapcsolatban szerzett tapasztalataiból tudta, hogy a korabeli magyar nemesi társadalom, amely a könyvolvasók túlnyomó részét alkotta, a hangadó írakkal együtt süket az ő műveiben kifejeződő társadalmi törekvésekkel szemben. A kiadástól való elzárkózás olyan válasz volt ennek a műveit agyonhallgató, és őt csak gyalázkodva emlegető nemesi olvasóközönségnek és irodalmi kritikának, mely bizonyosfokú harci elkülönülést és megvetést fejezett ki. A dal az olvasni nem tudó köznép körében mégis elterjedt hallomás útján, a népdalok terjedés módján, szájról-szájra szállva.

III

Mátyási *Gulyásdala* az alföldi magyar pásztorról szóló irodalomban előkelő helyet foglal el. Ennek az irodalomnak kezdeti régi időkre nyúlnak vissza és már a kódexirodalom korában is nyomozhatók. Az 1800-as évek tájékán francia és német nyelven megjelent Magyarországról szóló könyvek egynéhányában már részletes leírást találunk a magyar gulyás, csikós, juhász kanász életéről, aprólékos részletekkel arra nézve, hogy a gulyás jelleme, szokásai, viselkedésmódja milyen különbözik a csikósétól. A XIX. század elején egy jellegzetes, a realizmus légkörében fogant pásztor-romantika, pusztai költészet fejlődik ki a magyar irodalomban és a Magyarországból Németországba költözött Karl Beck és Lenau révén a német irodalomban is. Az alföldi pusztai élet költészetének körébe tartozik Orczy Lőrinc híres verse a Bugaci csárdáról, (Orczynek Bugac környékén voltak földbirtokai), Édes Gergelynek népdallá vált *En vagyok a petri gulyás* kezdetű dala, — amely 1823-ban jelent meg és talán hatott Mátyási

A kifejezés akkori jelentése: *egy borjú sem.*

Gulyásdalára is, — Vörösmarty néhány verse, így a *Pusztai csárda* c. vers, Petőfié és Arany-nak sok verse és Jókai több regénye. Nagyon érdekes terméke a magyar pásztorról szóló irodalomnak Molnár János Pozsonyban, 1775-ben megjelent *Pásztor ember* c. könyve. A szerző a könyv bevezetésében így köszönti a pásztorokat: „Jó napot pásztorok: Ábrahám, Izsák, Jákob követői.” (31. l.) Miután bibliai alapon ilyen rangot adott a pásztoroknak, felkiált: „Ah! mi betsületes, józú élet lehet a pásztori élet, ha ki tud vele élni.” (4. l.) Elmondja aztán, hogy a könyv kiadásának eszméjét a kiadás költségeit viselő Petrovics Sándor lovas főhad-nagy vetette fel, aki azt kérdezte, hogy ha van könyv a *Nemes emberről*, *Udvari emberről* (Faludi Ferenc könyveire gondolt) miért nincs a *Pásztor emberről*? (4. l.) „Nem szégyen-é őket tanítás nélkül hadni? Tömlőre, akasztófára, kerékre, nyársra, hollók gyomrára eresztani?” (4. l.) A szerző elmondja még, hogy a pásztorok „templomot ritkán látván, csaknem marhákká válnak” (210. l.). A könyvet nem is közvetlenül a pásztoroknak írta, hiszen ezek nem tudnak olvasni, hanem a pásztorok gazdája, ura, asszonya számára, hogy ezek a szolgálatukban álló pásztorokat saját érdekükben kellő módon oktathassák. A könyv nagy ékeszsóval hűséges kötelességteljesítésre igyekszik bírni a pásztorokat. Az engedelmesség, hűség, józanság és tisztaság erényének követését ajánlja figyelmükbe. Erkölcsi intelmekkel, a rabság és a pokol rettenetes kínjainak barakkos szemléltetésével igyekszik a pásztorokat elijeszteni attól, hogy lopjanak. Ily negatív vonásokon felül pozitív, a haladás szolgálatában álló vonásokat is tüntet fel a mű. A könyv pásztor számára szükséges természetrajzi és természetudományi ismerete-ket is közöl imádságokon és erkölcsi intelmeken kívül. Bizonyos fajta kézi iparűzést ajánl a pásztoroknak, hogy jobban kihasználva idejüket, pénzt kereshessenek. Pásztori öntudatra is nevel: elmondja, hogy nagy bibliai alakok, nagy uralkodók nevelői pásztorok voltak, és elmondja, hogy mimindent köszönhet a világ a pásztoroknak. A barokkos-feudális életszem-lélettel megírt könyv közli Faludi Ferenc nevezetes eklogáját (79–84. l.), amelyben „versent énekel” „Tirsis, Mirtillus, Menalkas.” Kezdeté: „Ide felénk Pásztor! avval a Dudával”¹³. Faludi Ferenc ezeket a verseket az országbíró felavatása alkalmára írta, hogy így stílusos módon köszönhesse a díszében az ünnepeltet. A köszöntőt miért éppen pásztoroköltemény műfajában írta? — Azért, mert Theokritos és Vergilius szerint a régi pásztorok „vers- és ének-szerzők valának” (77. l.) és ezek a „pásztor-palást alatt udvarokat is tanítottak” (77. l.) Ezekből a megjegyzésekből látszik, hogy az a pásztoroköltészeti műfaj, amit a feudális barokk korban műveltek, benső lényege szerint udvari költészet volt és Faludi Ferenc *Udvari embere* mellé miltán sorakozik oda Molnár János *Pásztor embere*. Érthető, hogy a feudális főúr ünnepe-segek, díszbédék, illetve vacsorák alkalmával szívesen látott maga előtt színészeket, ud-vari embereket, akik pásztorruhába voltak öltözve és így pusztai megjelenésükkel is emlé-keztették őt azokra a hatalmas nyájakra, gulyákra és ménesekre, amelyekben gazdagsága volt és amelyekre gyönyörűség volt gondolnia.

A XVIII. századból fennmaradt pásztoroköltemények frója a főúri szalonok lakóinak szemével néz; az ő szemükkel nézi a pásztor és az egész természetet, miközben a szaloni élethez kötött emberek érthető természetvégyát, szabadlevegő-éhségét fejezi ki. Ilyen szaloni szemszögből nézve a pásztor, aki nincsen alávetve a szaloni élet kötelezettségeinek, tehát aki egy áhított állapot birtokosának látszik, magától értetődő módon szabadnak és boldognak tűnik fel.

Amint láttuk, Molnár János felülről nézi, az alkalmazó gazda szemével látja a pászto-rokat, Faludi Ferenc pedig, főúri olvasók számára írt versében pusztai díszletként szerepel-teti őket. 1790-ben azonban jelent meg egy maradandó értékűnek bizonyult költői alkotás, amely arról is nevezetes, hogy benne a magyar költészetben először jelenik meg igazi valójában az alföldi magyar pásztor. Ez a mű Gvadányi *Falusi Nótáriusa*. A költeménynek mindjárt az elején egy-két jellemző vonással leírja a költő a hortobágyi pusztát, amelyen hőse keresztülhalad, hogy Peleskéről Budára jusson. A nótárius sorra elbeszéli egy gulyással, egy juhással és egy csikóssal való találkozását. Mindegyik a szemlélő számára komikus életveszélyből menti meg őt, vendégül látja és szívesen veszi, mikor ő viszonzásul a boros kulcsát nyújtja neki. A nótá-rius a neki szokatlan pusztai viszonyok között minduntalan bajba kerül, komikussá válik és előtte minden pusztai pásztor, akivel találkozik, úgy tűnik fel, mint nagy hatalmasság, aki teljhatalommal uralkodik a földön, amelyen él, mert még a féltelmetes szilaj állatok is engedel-meskednek neki.

¹³ Ily sorok vannak benne:

Száz ostorpattanás hallik a völgyekben,
Száz víg kürtölések, legelő hegyekben.

Igyunk, közbe-közbe; tudod, miért, kiért?
A Melibeusnak, jó egészségéért.

Éljen Veszprém, Pápa, Melibeus éljen!
Pásztorok! hajtsatok neki tétet mélyen.

A vers zárószöve közvetlenül az ünnepeltnek köszöntésére íródott.

Figyeljük meg, hogyan írja le Gvadányi hősenek pásztorokkal való találkozását :

Egy jó forma legényt találtam egy tanyán,
Zsíros ingbe oldalt heverni egy bundán :
Hátán volt juhbórból fekete kacagán . . .

Ez volt a gulyás. Juhnyájjal és juhással akkor találkozik a nótárius, amikor bikák megkergetik és már-már a sarkában vannak ;

Egy jó erős juhász két jó bojtárjával,
Hat erős, gabancos, örvös kutyájával
Őrzé ezen nyáját fokos baltájával,
Sétált körülötte üstökös hajával.

Valamiféle különös emberi fenségben jelenik meg a pásztor ebben a leírásban ; emlékeztet bennünket a Mátyási-vers 3. strófájában leírt gulyás alakjára.

Mátyási gulyása egyben-másban hasonlít Gvadányi és Édes Gergely gulyására, de a Mátyási-féle pásztori dal költői látásmód és hangnem tekintetében lényegesen különbözik a „pásztori költészet” minden más korábbi termékétől.